

Redovisning av åtgärdsprogram för strandskinnlav, 2014 – 2018

(Leptogium rivulare)

Hotkategori: EN

Rapporten har upprättats av
Uno Skog, Länsstyrelsen i Dalarna

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljökvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljökvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar även till att uppnå Aichimål 12 inom Konventionen för biologisk mångfald som handlar om att senast 2020 ha förbättrat hotade arters bevarandestatus och mål 15, delmål 15.5 i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald och senast 2020 skydda och förebygga utrotning av hotade arter.

Åtgärdsprogrammet för strandskinnlav 2014 – 2018 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Dalarnas län. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Samlad information om åtgärdsprogrammet finns på Naturvårdsverkets hemsida: Åtgärdsprogram för strandskinnlav, ISBN 978-91-620-6652-9.

Innehåll

FÖRORD	3
INNEHÅLL	4
SAMMANFATTNING	5
BAKGRUND	6
VISION OCH MÅL	7
Vision	7
Långsiktigt mål	7
Kortsiktigt mål	7
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	8
Dialog och samverkan	8
Aktiva åtgärder i fält	8
Datainsamling och analyser	8
Kostnad av genomförda åtgärder	9
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	10
Populationsutveckling	10
Måluppfyllelse	11
Långsiktigt mål	11
Kortsiktigt mål	11
SLUTSATSER	12

Sammanfattning

Under programperioden har fokus legat på inventeringar. Flera nya växtplatser har hittats. De flesta har inte ändrat utbredningsbilden för arten men i april 2019 gjordes ett fynd i Undersåker längs Indalsälvens norra strand vilket avviker kraftigt från tidigare kända växtplatser som huvudsakligen ligger längs Nedre Dalälven men även längs i Svartån i Östergötland.

Övervakning har inletts på några lokaler men det finns ännu inga uppföljande data som kan visa på några trender för populationsutvecklingen. På några platser verkar arten ha försvunnit men det har å andra sidan också tillkommit nya tidigare okända växtplatser. På flera platser finns dock bara enstaka bålur på ett eller ett fåtal träd vilket gör populationerna sårbara.

Bävern kan vara orsaken till att strandskinnlaven försvunnit från någon växtplats men populationsminskningar och försvinnanden kan också bero på att arten mår dåligt i frånvaro av längre översvämningssperioder. På återbesökta lokaler har man på vissa ställen noterat att lavbålarna inte ser vitala ut.

Ett informationsblad om arten har tagits fram och en fältkurs om svämlövskogens och strandskinnlavens ekologi har hållits. Även informationsskyltar har satts upp på en oskyddad lokal i Uppland.

Under programperioden har många lokaler skyddats i nya naturreservat men det finns fortfarande några oskyddade växtlokaler.

Granavverkningar och ringbarkning i svämlövskogar är de enda konkreta åtgärder som genomförts för att förbättra miljön för strandskinnlaven.

Åtgärderna har sammanlagt kostat 256 000:- för hela perioden 2005-2018 att jämföras med beräknade 265 000:- för perioden 2014-2018.

Bakgrund

Strandskinnlaven lever i översvämningsmiljöer och är beroende av längre perioder med höga vattenstånd. Arten växer i första hand på stambaser av asp och viden *Salix* men kan sällsynt växa även på sten. Översvämningsar har minskat kraftigt i stora vattendrag beroende på den storskaliga vattenregleringen för kraftutvinning från mitten av 1900-talet. Arten är naturligt sällsynt men har troligen minskat på grund av den storskaliga vattenregleringen. Frånvaro av svämperioder leder till förmörkning av växtmiljöerna genom graninväxt i ljusa strandlövsskogar. Dessutom etableras översvämningskänsliga mossor och lavar i den tidigare svämzonen. Dessa arter konkurrerar med strandskinnlaven. Sporspridningen och etableringen av strandskinnlaven antas ske genom vattentransporterade sporer vilka i frånvaro av översvämningsar inte hittar fram till lämpliga växtsubstrat.

Programmet började skrivas 2003 men fastställdes först i december 2014. Denna redovisning omfattar allt arbete som gjorts från 2005 fram till och med 2018.

Dalarnas, Gävleborgs, Uppsala, Västmanlands och Östergötlands län har jobbat med åtgärdsprogrammet. Jönköpings och Kalmar nämns i åtgärdstabellen som potentiella län för eftersök av arten men där har inga inventeringar genomförts.

Uppgifter har inhämtats från Uppsala, Västmanland, Östergötlands och Västmanlands län.

Vision och mål

Den vision och de mål som nämns i åtgärdsprogrammet för strandskinnlav 2014–2018 lyder:

Vision

Visionen är att strandskinnlaven ska ha en gynnsam bevarandestatus i Sverige. För detta behövs att artens livsmiljöer ska finnas i tillräckligt stor mängd för att den ska kunna fortleva i livskraftiga bestånd på lång sikt. För att artens långsiktiga överlevnad skall kunna anses tryggad krävs en kraftig ökning av både antalet vattensystem, antalet lokaler och antalet träd som härbärgerar arten. För att arten ska kunna placera sig i kategorin Nära hotad (NT) fordras en kombination av förekomst om minst 10 000 lavbålar på 5 000 träd och en minskning mindre än 10% på 10 år. För en placering i kategorin livskraftig (LC) krävs en förekomst på 10 000 träd och ingen minskning.

Långsiktigt mål

- Individ- och populationsutvecklingen är stabil eller ökande och visar att strandskinnlaven kommer att förbli en livskraftig del av sin livsmiljö. På de kända växtplatserna växer den på minst 100 procent fler träd än år 2005, dvs. på minst 1000 träd.
- I de berörda vattendrag som ännu uppvisar långvariga sommarhögvatten har de naturliga vattenståndsfluktuationerna återskapats i en grad som gynnar strandskinnlavens förökning.
- Ytterligare arealer av värdefull svämlövskog i nedre Dalälvens är skyddade i en grad som säkrar området särdrag och undanröjer riskerna för negativa vattenståndsregleringar.

Kortsiktigt mål

- Det kända utbredningsområdet som i dagsläget omfattar 68 km² ska inte minska till 2018.
- Lokalområdesarealen ska inte ha minskat till 2018.
- Träd (fr a asp) med strandskinnlav vid Rånkholmen, öarna i Bysjön och Färnebofjärden har säkrats så att bäver inte längre utgör ett hot före utgången av 2016.
- Lokaler med strandskinnlaven som ännu är oskyddade ska ha fått ett långsiktigt skydd före utgången av år 2018.

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder som har genomförts samt kostnader under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog och samverkan

Ett informationsblad om arten togs fram redan år 2005.

Under 2008 genomfördes en kurs i Fullsta i Dalarna för att öka kunskapen om svämlövskogsmiljöer samt strandskinnlavens och hårklomossans ekologi och förekomst. Representanter för kommuner, länsstyrelser, konsulter och Skogsstyrelsen deltog.

Vid Noors slott i Knivsta, Uppsala län, har informationstavlor satts upp för att informera om artens förekomst.

I samband med trädsäkring av elledningarna och kanträdsavverkning i Svartåns naturreservat i Avesta, Dalarnas län, har potentiella värdräd i svämzonen (aspar) utsnittslats och toppkapats istället för att avverkas (år 2017).

Under programperioden har Svartåns naturreservat i Avesta utökats. Jordbärsmurens naturreservat i Gävleborgs län har fått en ny skötselplan. Dessutom har Andalsglupens NR, Bredforsens NR i Uppsala län, Kungsgårdsholmarnas NR i Dalarnas län samt Laggarbomyrnas NR och Kvillanuddens NR i Gävleborgs län bildats. I alla dessa områden finns växtplatser för strandskinnlav. De allra flesta växtplatser är numera skyddade men Östgötalokalerna är oskyddade liksom flera områden längs Dalälven. Även den nyupptäckta lokalen i Undersåker är oskyddad.

Aktiva åtgärder i fält

Granurhuggningar och ringbarkning i svämlövskogar har genomförts för att göra strandskinnlavens miljöer ljusare. Inga av dessa åtgärder har dock belastat ekonomin för detta åtgärdsprogram. De har istället bekostats med förvaltningsmedel eller bokförts som åtgärder för vitryggig hackspett eftersom den (potentiellt) förekommer i samma miljöer.

Datainsamling och analyser

Inventeringar har genomförts i Uppland, Gävleborg, Västmanland, Dalarna och Östergötlands län. Besök på gamla fyndplatser men även en hel del eftersök på nya platser har gjorts vilket resulterat i många nya fynd. De allra flesta fynden i har gjorts i det begränsade området kring nedre Dalälven varifrån arten tidigare varit känd. Utbredningsbilden har inte ändrats förrän i april 2019 när ett sensationellt

fynd gjorde i Undersåker längs Indalsälvens norra strand. Detta fynd gör att strandskinnlavens kända utbredningsområde utökas kraftigt.

Återbesök har genomförts i alla fem länen med förekomst. Uppföljningen har genomförts på lite olika sätt och yttutbredningen av lavbålarna har inte alltid jämförts på något systematiskt sätt. Övervakning har påbörjats på några lokaler men det finns ännu inga jämförande data. Det finns ingen fastslagen metodik för hur övervakningen ska genomföras. I samband med övervakning görs en visuell bedömning av lavbålarnas vitalitet.

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under programperioden 2005–2018 har uppgått till 256 000 kr (Tabell. 1). Delar av inventeringarna i Uppsala län har bekostats av arbetsförmedlingen.

Åtgärd	2005-2013	2014	2015	2016	2017	2018	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	23 528	0	227	0	6 902	0	30 657
Aktiva åtgärder i fält	19 858	0	0	0	0	0	19 858
Datainsamling & analyser	143 578	29 000	0	4 376	25 065	3 979	205 998
<i>Total uppskattad kostnad för åren 2005-2018</i>	186 964	29 000	227	4 376	31 967	3 979	256 513

Resultat av genomförda åtgärder

I det här avsnittet redovisas resultatet av de åtgärder som har genomförts under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Korttidsregleringen i Dalälven har ökat påtagligt de senaste två decennierna vilket är en trend som måste vändas. De långvariga översvänningsperioderna har blivit kortvarigare och högvattenflödena har minskat. Detta har försämrat strandskinnlavens förutsättningar.

Under programperioden har ett länsövergripande projekt kring förändringar i Dalälvens reglering genomförts med särskilda projektmedel. Flera aspekter av regleringens konsekvenser har utretts. Länsstyrelserna håller tillsammans med kraftutvinningsföretagen på att utreda hur man på bästa sätt kan förbättra naturförhållandena på bekostnad av en viss minskad kraftproduktion. När under säsongen får man den bästa effekten av det vatten man släpper förbi turbinerna och hur långvariga eller kraftiga kan man göra dessa perioder? Man kan inte förvänta sig några stora och långa översvänningsperioder med tanke på de stora mängder vattenvolymer och motsvarande energiutvinningsförluster som det skulle innebära.

Klimatförändringarna kan förväntas ge minskade snömängder och större och kraftigare nederbördsmängder under sommarperioden. Detta bör leda till kortvarigare och lägre vårfloder men troligen fler kortvarigare högvattenflöden under sommarperioden. Riktigt höga och helst långvariga högvattenflöden tros vara mest gynnsamt för strandskinnlaven men prognosen för detta i reglerade vattendrag är dåliga. På den positiva sidan kan dock inräknas fynd långt västerut i Indalsälvens oreglerade delar. Om det finns fler växtplatser i västliga delar av Norrland eller andra oreglerade vattendrag norrut är förutsättningarna för arten bättre.

Populationsutveckling

Lavbålarna mår dåligt och minskar på flera platser samtidigt som nya lokaler upptäcks. Det finns därför ingen tydlig trend som avslöjar om arten minskar eller ökar. På de allra flesta platser är populationerna små och till synes sårbara för slumpmässiga faktorer.

Fler lokaler bör läggas in i länens miljöövervakningsprogram eller i naturreservatens uppföljningsprogram för särskilt skyddsvärda arter. Man måste mäta förekomsterna kvantitativt och jämföra lavbålarnas utbredning på underlaget. Dessutom bör lavarnas vitalitet bedömas.

Antalet kända lokaler har ökat påtagligt tack vare det inventeringsarbete som pågått men förutom den nyligen upptäckta lokalen i Jämtland så har inte utbredningsbilden förändrats av de nya lokalfynden.

Åtgärdsprogrammet har medfört att arten uppmärksammats på ett påtagligt sätt och också eftersökts mer än tidigare. Växtlokalen vid Noors slott i Knivsta fungerar som en reklamplats för arten eftersom det numera finns information om arten där längs en populär vandringsstig.

Måluppfyllelse

Långsiktigt mål

- Vi har dåliga mått på individ och populationsutvecklingen men de data vi har tyder på att vi inte uppnår målet om att: "Individ- och populationsutvecklingen är stabil eller ökande och visar att strandskinnlaven kommer att förbli en livskraftig del av sin livsmiljö. På de kända växtplatserna växer den på minst 100 procent fler träd än år 2005, dvs. på minst 1000 träd."
- "I de berörda vattendrag som ännu uppvisar långvariga sommarhögvatten har de naturliga vattenståndsfluktuationerna återskapats i en grad som gynnar strandskinnlavens förökning." Detta mål är troligen inte uppnått. Vi vet inte riktigt vilka krav som strandskinnlaven har men prognosen för att nå dessa mål i reglerade vattendrag ser inte så lovande ut.
- "Ytterligare arealer av värdefull svämlövskog i nedre Dalälvens är skyddade i en grad som säkrar områdets särdrag och undanröjer riskerna för negativa vattenståndsregleringar." Målet kan delvis anses vara uppnått genom att större arealer med potentiella miljöer har skyddats men det är desto svårare att påverka vattenregleringen så att den blir långsiktigt gynnsam för strandskinnlaven.

Kortsiktigt mål

- "Det kända utbredningsområdet som i dagsläget omfattar 68 km² ska inte minska till 2018." Detta mål är uppfyllt. Arten har så vitt vi vet inte försvunnit från någon lokal även om växtplatser har försvunnit och populationerna har minskat. Istället har det nyfynd som gjordes i Jämtland i april 2019 bidragit till ett utökat utbredningsområde.
- "Lokalområdesarealen ska inte ha minskat till 2018." Detta mål är uppnått.
- "Träd (fr a asp) med strandskinnlav vid Rånkholmen, öarna i Bysjön och Färnebofjärden har säkrats så att bäver inte längre utgör ett hot före utgången av 2016." Detta har inte genomförts. Vissa träd har troligen fällts av bävern eftersom strandskinnlaven inte återfunnits på t.ex. norra delen av Rånkholmen.
- "Lokaler med strandskinnlaven som ännu är oskyddade ska ha fått ett långsiktigt skydd före utgången av år 2018." Många lokaler har skyddats men inte alla. Dessutom har flera nya växtplatser hittats under programperioden.

Slutsatser

I det här avsnittet redovisas en kortfattad bedömning av genomförda åtgärder och måluppfyllelse, samt rekommendation om programmets eventuella fortsättning.

Det största problemet för strandskinnlavens fortlevnad bedöms vara vattenregleringen och det är svårt att se att det kommer bli någon radikal förändring på detta område i stora reglerade vattendrag, i alla fall inte i Dalälven. Långa perioder med högvattenflöden under vårfloden är något som få andra intressen i samhället önskar. Översvämningar kan ibland vara ett hot mot ekonomiska och sociala värden.

Stora arealer av värdefull svämlövskog har skyddats kring Nedre Dalälven vilket är positivt men det är desto svårare att påverka vattenregleringen så att den blir långsiktigt gynnsam för strandskinnlaven.

Vi har dåliga mått på populationsutvecklingen men de data som finns tyder ändå på att det långsiktiga målet om förekomst på minst 1000 träd ännu inte är uppnått.

Det kända utbredningsområdet på 68 km² har inte minskat, utan istället ökat framförallt beroende på det nyfynd som gjordes i april 2019 i Undersåker. Övriga nyfunna lokaler ligger i nära anslutning till sedan tidigare kända växtplatser och har inte påverkat utbredningsområdet. Bara enstaka gamla växtplatser har försvunnit men detta har inte påverkat utbredningsbilden. Lokalområdesarealen har därför inte minskat.

Det oväntade fyndet i västra Jämtland påvisar nya möjligheter att hitta arten i oreglerade vattendrag i Norrland. Nya inventeringar kan förändra utbredningsbilden och i förlängningen möjliggöra en ändrad hotbedömning.

Inga träd med strandskinnlav har säkrats mot bävergnag. Vissa träd har troligen fällts av bävern eftersom strandskinnlaven inte återfunnits på t.ex. norra delen av Rånkholmen.

Programmet bör förlängas med en uppdaterad åtgärdstabell.

Fokus bör vara:

- Uppföljning av befintliga populationer för att kunna mäta populationsförändringar
- Nyinventering i oreglerade vattendrag i Norrland med början längs Indalsälven och Torneälven. Därefter prioriteras andra vattendrag med tydlig översvämningsdynamik och som har flacka strandpartier där viden, sälg och asp växer.
- Nätning kring värdefulla värdträd för att förhindra bävergnag (där hot föreligger)
- Vid behov granurhugningar i växtmiljöerna
- I övrigt används den tidigare åtgärdstabellen